

**GRUPNO PREDSTAVLJANJE U POLITIČKOJ FILOZOFIJI
WILLA KYMLICKE**

**GROUP REPRESENTATION IN THE POLITICAL PHILOSOPHY
OF WILL KYMLICKA**

Sažetak

Dvadeseti vijek nosi sa sobom oživljavanje etniciteta, „eksplozije identiteta“, zahtjeve za priznanjem različitih manjina kao ravnopravnih društveno-političkih subjekata, što u slučajevima pojedinih država rezultira čak i krvavim sukobima. Takva raznolikost producira mnoštvo otvorenih pitanja, diskusija, a u krajnjoj liniji i problema. Prvo od takvih pitanja jeste kako uspostaviti kvalitetan sistem na državnom ali i na nižim nivoima vlasti da bi svaka od egzistirajućih grupa adekvatno bila zastupljena u predstavničkim tijelima? Pronaći pravi odgovor na ovo pitanje je od krucijalne važnosti za grupe pojedinačno ali i za društvo u cjelini.

Kanadski filozof Will Kymlicka se na jedan sistematski način bavi pitanjima manjinskih prava kreirajući koncepciju koju naziva „liberalnom teorijom manjinskih prava“. Centralna tačka njegove koncepcije odnosi se na reguliranje položaja manjinskih grupa dodjeljivanjem grupno-diferenciranih prava koja obuhvataju pravo na samoupravu, polietnička prava i pravo na specijalnu (grupnu) predstavljenoost. Kymlicka ističe značaj artikuliranja manjinskih zahtjeva za šta je potrebno osigurati predstavljenoost i sudjelovanje predstavnika manjina u donošenju odluka unutar političkih institucija.

Ključne riječi: priznanje, manjine, liberalna teorija manjinskih prava, grupno-diferencirana prava, grupno predstavljanje

Summary

The twentieth century carries about a revival of ethnicity, “the explosion of identity,” the demands for recognition of different minorities as equal socio-political subjects, which resulted in as in the case of some countries even result in bloody conflicts. This variety produces an abundance of open questions, discussions, and ultimately the problems. The first of these questions is how to establish a quality system at the national but also at lower levels to make it possible for each of coex-

isting groups to be adequately represented in representative bodies? Finding the right answer to this question is of crucial importance for the group individually and for society as a whole.

Canadian philosopher Will Kymlicka deals with issues of minority rights in a systematic way, creating a concept he calls “liberal theory of minority rights”. The main point of his conception refers to regularize the position of minority groups by assigning group-differentiated rights include the right to self-government, poliethnic rights and right to special (group) representation. Kymlicka emphasizes the importance of articulation of minority demands and that implies to ensure the representation and participation of minorities in decision-making within political institutions.

Key words: *recognition, minorities, liberal theory of minority rights, group-differentiated rights, group representation*

Uvod

Grupni identiteti proizlaze iz pripadnosti pojedinaca raznim organizacijama, zajednicama i skupinama unutar kojih oni stupaju u mnoštvo raznolikih odnosa i preuzimaju različite uloge. Samim tim oni se identificiraju, poistovjećuju¹ sa tim zajednicama ali ih i često i ostali identificiraju na taj način. U kategoriju grupnog identiteta možemo uvrstiti veoma širok spektar grupnih pripadnosti, od spolne, starosne, rasne, etničke, vjerske, nacionalne, klasne, obrazovne i tako dalje. S obzirom da su u svakom društvu privilegirani određeni stavovi, vrijednosti, načini življenja, često su neki od tih identiteta u podređenom ali i marginaliziranom položaju (Parekh, 2008:31). Zbog toga članovi tih grupnih identiteta zahtijevaju pravo da javno iznesu sopstvene stavove i razmišljanja iz perspektive grupe,² kako bi zalaganjem za svoje interese postigli i bolji društveni položaj.

Različite društvene i ekonomske organizacije teže ka tome da svoje interese i potrebe nametnu, što nije moguće bez adekvatne predstavljenosti. Političko predstavništvo se pri tome suočava sa “*predstavništvom interesa* i to na dvostrukom planu: s jedne strane imamo nepolitičke or-

1 Riječ *identitet* dolazi od latinskog *identitas* koje u korijenu ima riječ *idem* što znači isto. *Identitas* bismo stoga mogli prevesti kao istost ili istovjetnost. Dakle, riječ *identitet* označava odnos po kojem je neko biće, pojava ili svojstvo jednako samom sebi. U tom smislu pojam *identificirati* bi najpreciznije bilo tumačiti kao *poistovjetiti, ustanoviti identičnost* (Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1989).

2 Jedan od takvih je zahtjev za kulturnim priznanjem. O tome šire vidjeti: Gutmann, Amy (2003), „Identity in Democracy“, Princeton University Press, Princeton – Oxford.

ganizacije, takozvane društvene snage koje zastupaju sopstvene interese pred državnim organima koji uživaju određenu vrstu autonomije; s druge, pak, strane u samom sedištu političkog predstavništva nalaze se interesne i stranačke organizacije, zbog čega ovo postaje poprište stranačkih borbi“ (Duzo, 2010:220). Međutim, koje interese treba predstaviti i na koji način? Jedan od odgovora bi mogao biti da je potrebno predstaviti interese koji se svojim značajem i intenzitetom izdvajaju u smislu da “izražavaju bitne elemente društvene i ekonomske strukture, te posebne aspekte povijesnog iskustva, političke kulture i tradicije” (Ravlić, 2008:221). Relevantnim se smatraju oni interesi koji se mogu poopćiti, koji su zajednički većim društvenim skupinama, a baziraju se na njihovim posebnim vrijednostima i ciljevima. U kojoj mjeri i na koji način će ti interesi zaista biti predstavljeni u parlamentarnom tijelu, zavisi od više faktora. Izborni sistem te način pretvaranja glasova birača u parlamentarne mandate su samo neki od tih faktora. Razmjerni izborni sistemi osiguravaju veći stepen zastupljenosti različitih interesa u parlamentu s obzirom da pružaju veću otvorenost parlamenta i tačnije pretvaraju glasove u mandate od većinskih sistema.³

Među grupno-diferencirana prava, o kojima Kymlicka govori unutar njegove „liberalne teorije manjinskih prava“, spada pravo na specijalnu predstavljenost. Može se reći, zapravo, da se putem specijalne predstavljenosti dobrim dijelom ozbiljuju ostale dvije vrste prava, pravo na samoupravu i polietnička prava. Kada govorimo o reprezentativnosti političkog procesa, najprije postavljamo pitanje: da li i u kojoj mjeri taj proces odražava svu raznolikost stanovništva koje obuhvata? Ukoliko ta raznolikost nije popraćena i odgovarajućim brojem zastupničkih mjesta u zakonodavnim tijelima, ispravno je zapitati se: ko i na koji način predstavlja njihove interese, odnosno interese manjinskih skupina koje pripadaju strukturi tog stanovništva?

Pravo na specijalnu predstavljenost, prema Kymlicki, omogućava marginaliziranim skupinama da budu „vidljive“ u političkom i javnom životu.⁴ Političko predstavljanje je jedan od najbitnijih interesa manjinskih skupina.⁵ Razlog tome se nalazi u činjenici da je bez političkog predstavl-

3 Vidjeti šire: Sartori, Đovani (2003), „Uporedni ustavni inženjering“, Filip Višnjić, Beograd; Ravlić, Slaven (2008), „Dileme političkog predstavljanja“, Politička kultura, Zagreb.

4 Šire o tome vidjeti: Kymlicka, Will (2005), „National Minorities in Post-Communist Europe: The Role of International Norms and European Integration“, u: Barany, Zoltan, Robert Moser (ur.) *Ethnic Politics After Communism*, Ithaca: Cornell University Press, str. 191–217.

5 Sve značajnije skupine bi, prema Millovom mišljenju, trebale biti predstavljene kako njihovi interesi ne bi bili zanemareni, kako bi se njihova gledišta mogla čuti i, shodno tome, razumjeti njihov poseban položaj. Njegova razmatranja su kasnije svoju detaljniju elaboraciju dobila unutar koncepcije deskriptivnog ili socijalnog predstavljanja. Mill, John Stuart (1989), „Izabrani politički spisi“, drugi svezak, Informator, Zagreb, str. 75–79.

ljanja gotovo nemoguće doći do ostvarenja zahtjeva tih skupina.⁶ Razvoj liberalne teorije, a nakon toga i prakse politike multikulturalnosti, doveo je do radikalnih promjena koje se manifestiraju u vidu propisivanja preferencijalnih tretmana ovih skupina prilikom izbora te donošenju preferencijalnih tretmana ovih grupa prilikom izbora i dodjeljivanju raznih vrsta olakšica kako bi njihovi predstavnici bili zastupljeni u reprezentativnom broju na javnim funkcijama. Zahtjev za priznavanjem prava na grupnu predstavljenu, zapravo, smatra Kymlicka, odražava želju manjinskih skupina da ostvare priznanje vlastite različitosti te da ostvare veći stepen inkluzije u postojeće društvene tokove. Za razliku od prava na samoupravu,⁷ zahtjevi za ovom vrstom prava ne nose u sebi nikakvu opasnost po princip građanstva jer nisu vezani za bilo kakvo dezintegriranje od šire društvenopolitičke zajednice.

Kada spominjemo pravednost u proceduri odlučivanja, mislimo, između ostalog, na uzimanje u obzir interesa i gledišta manjina.⁸ Postizanju pravednosti bi stoga trebala pridonijeti standardna politička prava koja su obuhvaćena općim pravom građanstva. Obično je za uvažavanje interesa i stavova manjina najbitnije da oni imaju pravo glasa i kandidiranja, političkog organiziranja i javnog zastupanja svojih gledišta. No, šta kada individualna građanska prava nemaju dovoljno kapaciteta da prate zahtjeve proizašle iz grupnih diferenciranosti? Jedan od najvećih problema koji prate tu nedostatnost Kymlicka nalazi u potpredstavljenoj različitih grupa

6 I. M. Young smatra da, s obzirom na to da ne postoji nešto takvo kao jedinstvo interesa ili mišljenja, ne može postojati niti grupno predstavljanje. Međutim, ideja predstavljanja različitih perspektiva društvenih grupa, potkrijepljena argumentom da je predstavništvo zapravo diferencirani oblik odnosa prije nego stanje identiteta, pomjera težište političke teorije s te dileme; šire vidjeti: Young, Iris Marion (1997), „Deferring Group Representation“, u: Kymlicka, W., I. Shapiro (ur.), *Ethnicity and Group Rights*, N.York&London, New York University Press, str. 421–376.

7 Drugačija situacija je s pravom na samoupravu. Priznanje ovog prava često povlači za sobom narušavanje integrativne funkcije građanstva. Jačanje samouprave može dovesti do slabljenja veza sa širom političkom zajednicom, što obično rezultira umanjivanjem pa čak i negiranjem njenog autoriteta; šire o tome vidjeti: Kymlicka, 2003:261; Horowitz, Donald (1997), „Self-Determination: Politics, Philosophy, and Law“, u: Kymlicka, Will, I. Shapiro (ur.), *Ethnicity and Group Rights*, N.York and London, New York University Press, str. 421–463.

8 Govoreći o predstavničkom tijelu, John S. Mill obrazlaže i načine na koje bi trebala biti konstituirana jednaka demokratija. „Računajući čovjeka za čovjeka, manjina bi bila predstavljena toliko potpuno koliko i većina. Ako nisu, nema jednakopravne vladavine, nego vladavine nejednakosti i povlastica u kojoj dio ljudi vlada nad ostalima, a dijelu je oduzet pravedan i jednak udio utjecaja u predstavništvu, što je protivno svakoj pravednoj vladavini, a iznad svega protivno načelu demokracije što propovijeda jednakost kao vlastiti korijen i temelj“. Mill, John Stuart (1989), „Izabrani politički spisi“, drugi svezak, Informator, Zagreb, str. 76.

u zakonodavnim tijelima, ponekad i pored činjenice da ne postoje nikakva zakonska ograničenja političkih prava pripadnika tih skupina.⁹ Imajući to na umu, nije čudno što mnogi ljudi širom zapadnih demokracija smatraju da je izborni i zakonodavni proces “nereprezentativan” jer ne odražava svu raznolikost stanovništva. Rješenje se, kako mnogi smatraju, nalazi u tako uređenom sistemu u kojem bi određen broj mjesta u zakonodavnom tijelu bio rezerviran za pripadnike zapostavljenih i marginaliziranih grupa. Inače, povijesno je uloga drugih domova u parlamentima bila da obezbijedi predstavljenost neke privilegirane manjine, npr. britanski Dom lordova garantira predstavljenost aristokratiji i Anglikanskoj crkvi. “Ideja da bi se određene skupine mogle ignorirati u većinskom donošenju odluka te da im je stoga potrebna specijalna predstavljenost povijesni je temelj za drugi zakonodavni dom koji postoji u mnogim zemljama (npr. Senat u Kanadi i Sjedinjenim Državama, Dom lordova u Britaniji)” (Kymlicka, 2003:326).

Specijalno (grupno) predstavljanje kao mehanizam zaštite prava manjina

Razvoj liberalne teorije kao i prakse multikulturalizma u pojedinim državama dao je plodnu podlogu za rađanje značajnih promjena prije svega u vidu propisivanja povlaštenih tretmana manjinskih skupina prilikom izbora i imenovanja njihovih predstavnika na javne funkcije. Postoji nekoliko načina na koje se ovim grupama, pogotovo etnokulturnim manjinama, osigurava povećanje utjecaja. Kymlicka je mišljenja da bi jedan od načina mogao biti da se političke stranke učine inkluzivnijima, odnosno da se uklone prepreke koje su onemogućavale pripadnike navedenih grupa da postanu stranački kandidati ili čak lideri. Potom, drugi mehanizam se, po njegovom mišljenju, odnosi na uspostavljanje srazmjernog predstavništva koje je u direktnoj vezi sa povećanom inkluzivnošću kandidata. Treći način je da se rezervira određeni broj mjesta u parlamentima za predstavnike marginaliziranih skupina. Pravo na političku predstavljenost je, ipak, najčešće u direktnoj vezi sa pravom na samoupravu i smatra se da je sasvim

⁹ Kymlicka navodi primjere afričkih Amerikanaca koji sačinjavaju približno 12,4% stanovništva Sjedinjenih Američkih Država, a zauzimaju samo 1,4% od ukupnih izbornih položaja, potom hispanskih Amerikanaca koji čine 8% stanovništva, a zauzimaju samo 0,8% izbornih položaja, što je jedna desetina njihove razmjernje izborne predstavljenosti itd. (Kymlicka, 2003:191). Potpredstavljenost je problem koji se odnosi ne samo na etničke, nacionalne i rasne manjine pa je tako moguće da u nekoj državi žene čine većinski dio stanovništva, ali su manjina u zakonodavnim tijelima. Problem se jednako odnosi i na ljude s tjelesnim oštećenjima, ljude u ekonomski slabijem položaju itd.

razumljivo i prirodno da predstavnici nacionalnih manjina budu uključeni u donošenje odluka unutar svih javnih tijela koje spadaju u domen samouprave grupe.

Grupno predstavništvo se često kritikovalo kao radikalno odstupanje od važećih koncepcija predstavničke demokratije te da bi moglo narušiti dignitet liberalnih demokratskih normi poput individualnih prava i odgovornog građanstva. Ono zaista predstavlja izazov tradicionalnom konceptu predstavništva, ali je istovremeno i vezano uz neke od uobičajenih odlika izbornog procesa. Naprimjer, grupno predstavništvo se može pojmiti kao nastavak uobičajene prakse u mnogim državama da se granice lokalnih izbornih okruga formiraju tako da odgovaraju “zajednicama interesa” (Kymlicka, 2003:195). Iako se nastoji postići približno jednaka veličina izbornih okruga, oni se ne bi trebali ograničiti na obuhvatanje jednakog broja građana. Mnogo je bitnije da se njihove granice povuku tako da, koliko god je to moguće, obuhvate ljude koji dijele određene ekonomske, etničke, religijske, povijesne i druge interese, koje će onda moći biti adekvatno predstavljeni u zakonodavnom tijelu.

Oni koji se protive ideji grupnog predstavljanja, prema mišljenju I. M. Young, obično polaze od pretpostavke da predstavljanje podrazumijeva odnos s identitetom. “Oni se protive grupnom predstavljanju na temelju toga da društvena grupa ne može biti reducirana na jedinstvo volje ili uvjete za koje predstavnik može govoriti ili djelovati” (Young, 1997:354). Ovaj prigovor djeluje kao da pretpostavlja da u odsustvu samosvjesno unificirane grupe, interesa ili mandata ne može ni biti uspostavljeno legitimno predstavništvo. Međutim, nastavlja Young, ako ćemo se voditi tom pretpostavkom, onda moramo priznati da je jedina prava, odnosno legitimna, izravna demokratija jer niti jedna osoba ne može istinski stati u odbranu nečijih specifičnih iskustava i interesa. U izravnoj demokratiji se podrazumijeva da se ljudi susreću “licem u lice” i da jedni u prisustvu drugih donose bitne odluke. Predstavnici pokušavaju upravo taj moment donošenja odluke na neki način reprezentirati. Umjesto predstavljanja kao neke vrste relacije sa identitetom, u kojem predstavnici istupaju u ime unificirane volje birača, Young predlaže koncepciju predstavljanja kao diferenciranog odnosa. To prije svega znači potvrđivanje da postoji diferenciranost, odvojenost, između predstavnika i birača. Naravno, nijedna osoba ne može istupiti niti govoriti kao mnoštvo drugih osoba. “Reprezentativna funkcija *govoriti za* ne bi trebala biti mijenjana sa zahtjevom za identificiranjem da predstavnici *govore kao* što bi birači govorili, da nastoje da budu prisutni u njihovo ime u njihovom odsustvu” (Young, 1997:357).

Predstavnička vladavina je, nasuprot izravnoj demokratiji, smatrana sredstvom obuzdavanja pretjeranog socijalnog i političkog egalitarizma.¹⁰ Pri tome praksa demokratskih vladavina se koristila različitim oblicima predstavništva da bi inkorporirala neku mjeru aristokratskih i elitističkih komponenti u taj oblik vladavine. S druge strane, pojava masovne demokracije i razvoj predstavničkih institucija poput velikih masovnih stranaka su utjecale na širenje demokratske političke participacije. Oslanjajući se na tu dualističku prirodu predstavništva, Hanna Pitkin razlikuje formalističko, simboličko, deskriptivno i supstantivno predstavljanje.¹¹ Za nas je od posebnog značaja deskriptivno predstavništvo. Posljednjih decenija dobilo je na popularnosti, posebno u razmatranjima predstavljanja žena te etničkih i rasnih manjina. “U osnovi mu je ideja da kandidat u demokratskim izborima treba biti izabran kako bi predstavljao etničke ili rodne okruge, kao i druge manjinske interesne skupine, a ne stanovništvo kao cjelinu” (Ravlić, 2008:23). Prema toj ideji, dakle, izabrano tijelo bi trebalo biti reprezentativni uzorak birača prema bitnim demografsko-socijalnim, rasnim i etničkim karakteristikama, npr. okrug u kojem postoji 30 posto žena i 20 posto crnaca bi trebao imati 30 posto žena i 20 posto crnaca kao predstavnika. Deskriptivno predstavništvo se nekada naziva i socijalnim predstavništvom zbog svoje težnje da predstavničko tijelo sastavom što vjernije odrazi socijalnu strukturu društva.¹² Prema koncepciji “zrcalnog” ili deskriptivnog odnosno mikrokozmičkog predstavništva,¹³

10 O tome vidjeti šire: Ravlić, Slaven (2008), „Dileme političkog predstavljanja“, Politička kultura, Zagreb.

11 Inače, Pitkin je samo razradila i popularizirala podjelu koju je napravio A. P. Griffiths (Griffiths, 2010), koji spominje deskriptivno, simboličko, askriptivno i predstavništvo interesa. Deskriptivno predstavništvo opisuje praksu u kojoj predstavničko tijelo čini jedan mikrokosmos biračkog tijela, odnosno kada u potpunosti odslikava sastav biračkog tijela. Simboličko predstavništvo je prisutno kada se predstavnik posmatra kao nositelj osobina, koje ne moraju nužno biti prisutne kod njega, već koje imaju šire značenje (npr. monarh simbolizira veličinu države). Askriptivno predstavljanje opisuje odnos u kojem se zastupa po nekoj osnovi pravnog karaktera i gdje je važna pravovaljanost punomoći. I na kraju, predstavništvo interesa odnosi se na djelovanje u interesu predstavljenog s obzirom na to da se interesi predstavljenog i predstavnika podudaraju (nav. prema: Ravlić, 2008:22–23).

12 Još je J. S. Mill, zauzimajući se za proširenje prava glasa na žene i radnike, tvrdio da će na ovaj način njihova specifična gledišta moći doći do izražaja prilikom predstavljanja u parlamentu. Tako će i njihovi zahtjevi moći biti razmatrani, a njihovi interesi se neće moći zanemariti. Mill je smatrao da je rješenje osiguranje prava glasa tim skupinama, međutim praksa pokazuje da to ne podrazumijeva i predstavljenost tih skupina u zakonodavnom procesu (Mill, John Stuart: „Izabrani politički spisi“, drugi svezak, Informator, Zagreb, 1989, str. 35).

13 Smatra se da je termin “deskriptivno predstavljanje” skovao Griffiths (2010), a usvojila ga H. Pitkin (1967), dok Phillips (2000) upotrebljava pojam “politika prisustva”. Vidjeti šire: Mansbridge, Jane (2000), „What does Representative

“neka je skupina građana predstavljena u zakonodavnom tijelu ako jedan ili više članova skupštine pripada istoj vrsti ljudi kao i ti građani” (Kymlicka, 2003:200). To, naravno, nije u skladu s klasičnim demokratskim teorijama predstavništva koje su fokusirane na proceduru izbora dužnosnika bez obzira na njegova lična svojstva, sličnosti ili razlike s onima koji su ga izabrali. Prema gledištu koje u prvi plan ističe važnost posjedovanja istih ili bar sličnih obilježja ili iskustava, predstavnik ne može adekvatno predstavljati niti razumjeti nečije interese i stavove ukoliko sam ne posjeduje ta obilježja ili ukoliko ne dijeli ista iskustva.¹⁴ Postoji nekoliko funkcija za koje marginalizirane grupe smatraju da bi trebale biti zastupljene od pojedinaca koji su “ogledalo” skupine koju predstavljaju. Prvo, predstavnici služe kao instrumenti prilikom konsultiranja i komunikacije, ne samo sa njihovim biračima nego i sa ostalim biračima i predstavnicima interesnih grupa. Zbog toga se smatra da predstavnici čine dio deliberativnog¹⁵ procesa koji je organiziran vertikalno, počevši od građana i njihovih interesnih skupina sve do predstavnika i obrnuto. Međutim, u sredini u kojoj su članovi grupa naviknuti na “tradicionalnu” dominaciju i subordinaciju, često će komunikacija biti na vrlo nerazvijenom nivou. “Dominantna skupina nije naučena da sluša a subordinirana grupa je učena da ne treba da ima povjerenja u bilo koga” (Mansbridge, 2000:99). Zbog toga će pripadnici subordiniranih grupa najčešće zauzimati stav da efektivno predstavljanje njihovih interesa kao i cijela komunikacija između njih i njihovog predstavnika mora prvenstveno uzeti u obzir da njihov predstavnik mora biti neko od njih. Na taj način će komunikacija na relaciji predstavnik – birači bit pojednostavljena te će biti bolje shvaćena od svojih predstavnika. No, čak i ako izaberemo predstavnika na osnovu sličnosti po određenim obilježjima sa nama i našim životnim iskustvima, to ni u kojem slučaju nije garancija da će se ta osoba istinski zalagati za naše interese. To je samo jedna u nizu slabosti koje u sebi nosi koncepcija zrcalnog predstavništva.

do? Descriptive Representation, in *Communicative Settings of Distrust, Uncrystallized Interests, and Historically Denigrated Status*, u: Kymlicka, W., W. Norman (ur.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford University Press, Oxford, str. 99–123.

14 Međutim, postoje i vrste predstavljanja kod kojih se neka osoba, čak i bez nekih posebnih razloga, bira za središte odlika za koje se smatra da su svojstvene nečemu drugom a ne njoj samoj. U tom slučaju, „ličnosti mogu predstavljati, ili otelovljivati tradiciju i duh nečega, a da uopšte nemaju nikakve naročite lične kvalitete”; Grifit, A. Filipš (2010), “Kako jedna osoba može da predstavlja neku drugu?”; u: Milenković, Ivan, P. Bojanić (ur.), *Političko predstavljanje*, JP Službeni Glasnik, Beograd, str. 226. Riječ je o simboličkom predstavljanju.

15 Šire o tome: Janković, Ivana (2012), “Deliberativna demokratija – istorija jedne ideje”, *Theoria* 2, BIBLID 0351–2274, 55: 21–52; Mladenović, Ivan (2008), „Savremene teorije demokratije“, *Filozofija i društvo*, Beograd, str. 217–247.

Ideja o formiranju zakonodavnog tijela koje bi odražavalo opće stanovništvo bi, veoma vjerovatno, odvela od izborne politike ka odabiru predstavnika ždrijebom ili slučajnim uzorkovanjem. To bi svakako u daljoj perspektivi dovelo do napuštanja demokratskog principa prema kojem predstavnike opunomoćuje javnost kojoj su oni odgovorni. Stoga dolazimo do logične konkluzije da bi predstavnici izabrani mimo tog demokratskog principa, kao što smo spomenuli u slučaju zrcalnog predstavnništva, mogli imati manjak demokratske odgovornosti. Osim ove primjedbe, Kymlicka kritizira koncept zrcalnog predstavnništva i iz drugih razloga. Jedan od tih razloga je i tvrdnja da npr. bijelci ne mogu razumjeti potrebe crnaca ili muškarci potrebe žena, što kasnije može postati izgovor za jedne ili druge da i ne pokušaju razumjeti potrebe tih drugih. Ipak, on smatra da je “neprivlačna implikacija to da ljudi mogu govoriti samo u ime vlastite skupine” (Kymlicka, 2003:202). U osnovi, prihvatanjem argumenta o nemogućnosti razumijevanja i predstavljanja interesa ljudi koji su iskustveno i po interesima različiti od nas potkopava i mogućnost grupnog predstavnništva, jer ako muškarci ne mogu razumjeti žene i ako bijele žene ne mogu razumjeti crne, te ukoliko crne žene sa nižom stručnom spremom ne mogu razumjeti one sa univerzitetskom diplomom, u krajnjem slučaju se može zaključiti da niko ne može predstavljati nekoga drugog do samog sebe (Kymlicka, 2003:203). Ipak, potrebo je raditi na izgrađivanju političke kulture u kojoj su ljudi voljni i sposobni istinski razumjeti interese i potrebe drugačijih od sebe.

Kritičari deskriptivnog predstavljanja kao alternative nude model “suštinskog predstavljanja”. Unutar ovog modela predstavljena su njegove dvije osnovne funkcije, deliberacija i agregacija. “Deliberativna funkcija demokratskog predstavnništva je usmjerena prema dostizanju razumijevanja toga koje su politike dobre za naciju, koje su politike dobre za zastupnikove birače, a kada se interesi raznih grupa unutar nacije i općeg biračkog tijela sukobljavaju” (Mansbridge, 2000:103). U njegovoj deliberativnoj funkciji, predstavničko tijelo bi, u idealnom slučaju, trebalo obuhvatiti predstavnike koji su sposobni govoriti za svaku grupu koja bi mogla ponuditi nove informacije, perspektive ili uvide relevantne za razumijevanje i na kraju donošenje odluke.

Agregativna funkcija demokratskog predstavnništva se odnosi na produciranje nekog oblika relativno legitimnih odluka u kontekstu fundamentalno sukobljenih interesa. To znači da bi predstavničko tijelo trebalo u momentima sukobljavanja, u idealnom slučaju, predstavljati interese svake

grupe čiji se interesi nalaze u sukobu sa drugima, proporcionalno broju pripadnika te grupe u cjelokupnoj populaciji. Među zagovornicima grupnog predstavništva postoji mali broj onih koji podržavaju ideju zrcalnog predstavništva kao općenitu teoriju predstavljanja. Umjesto toga se grupno predstavništvo pravda na drugi način, uz pomoć dvije vrste kontekstualnih argumenata: sistemske diskriminacije i samouprave.

Sistemska zapostavljenost je argument koji skupinama dodjeljuje pravo na grupno predstavništvo kao svojevrsan način refundiranja za dugotrajno diskriminiranje i sistemsko zapostavljanje. Iris Marion Young smatra da bi rješenje trebalo bar nekim dijelom uslijediti u obliku institucionaliziranih sredstava da bi se postiglo priznavanje i predstavljenost ugnjetavanih grupa (Young, 1990:91–183). Takve mjere, koje su shvaćene kao odgovor na ugnjetavanje i sistemsku zapostavljenost, trebale bi imati privremeni karakter te bi bile zastupljene samo do formiranja društva u kojem potreba za specijalnim predstavništvom neće ni postojati.

Drugi argument koji Kymlicka prezentira kao opravdanje zahtjeva za grupnim predstavništvom je nešto složenije prirode jer se ne poziva na sistemsku diskriminaciju, nego pravo na predstavljenost derivira iz prava nacionalnih manjina na samoupravu.¹⁶ Relacije između samouprave i grupnog predstavništva su kompleksne i moraju biti pažljivo ispitane kao lijek protiv sistemske diskriminacije. “S jedne strane, ako samouprava ograničuje nadležnost savezne vlade nad nacionalnom manjinom, onda, čini se, samouprava zahtjeva da ta skupina ima ograničen utjecaj (barem u određenim pitanjima) na saveznoj razini¹⁷” (Kymlicka, 2003:206).

U većini zapadnih demokratija odnosno u njihovim zakonodavnim tijelima, ističe Kymlicka, preovladavaju tjelesno zdravi, bijeli muškarci koji pripadaju srednjoj klasi. Pripadnici etničkih i rasnih manjina, žene, siromašni, invalidi i drugi su povijesno zapostavljene i potpredstavljene kategorije. Način da se takva praksa ispravi bi mogao biti taj da političke

16 Šire o tome vidjeti: Kymlicka, Will (2000), „Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts“, u: Kymlicka, W., W. Norman (ur.): *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford University Press, Oxford.

17 Kao primjer ovdje Kymlicka navodi Quebec, odnosno u slučaju ako samouprava za Kvebečane proizvede asimetrično prenošenje ovlasti s Ottawe na Quebec, tada će savezna vlada donositi zakone koji se neće odnositi na Quebec, no tada ni Kvebečani ne bi trebali, prema njegovom mišljenju, imati pravo glasa pri izglasavanju takvih zakona. Jednostavno, ne bi bilo pravedno da kvebečki članovi parlamenta odlučuju o nekom zakonu ako ih se taj zakon ne tiče; Kymlicka, Will (2003), „Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava“, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 207.

stranke svoju politiku učine inkluzivnijom smanjujući prepreke koje ove kategorije sprečavaju da postanu stranački kandidati ili stranačke vođe, smatra Kymlicka. Ipak, sve više se insistira na ideji da određeni broj mjesta u zakonodavnim institucijama bude rezerviran za pripadnike zapostavljenih ili marginaliziranih grupa. "Prava na grupnu predstavljenoost često se brane kao odgovor na neku sistemsku zapostavljenost ili zapreku u političkom procesu zbog koje je nemoguće da se gledišta i interesi skupine uspješno predstavljaju" (Kymlicka, 2003:50). Kada je u pitanju osiguravanje prava kao oblik refundiranja za prethodno sistemsko zapostavljanje i marginaliziranje, onda se ta prava obično shvataju kao privremena mjera na putu ka društvu u kojem više neće postojati potreba za specijalnim predstavništvom. Iskorjenjivanjem ugnjetavanja i zapostavljanja pojedinih grupa unutar šireg društva prestaje i potreba da im se osiguraju posebna prava, poentira Kymlicka.

Opravdanost zahtjeva za grupnim predstavljanjem

Svaki zahtjev za grupnim predstavljanjem mora biti pažljivo razmotren kroz postavljanje nekoliko ključnih pitanja, naglašava Kymlicka. Prvo pitanje od kojeg takvo razmatranje polazi jeste: koje skupine trebaju biti predstavljene? Iako je ovo pitanje veoma delikatno i nosi opasnost od neograničene eskalacije zahtjeva za političkim priznanjem te od nanošenja dalje nepravde pojedinim skupinama, Kymlicka smatra da nije nemoguće napraviti načelna razlikovanja između različitih skupina. "Skupine imaju pravo na predstavljenoost ako zadovoljavaju jedan od dva kriterija: (1) jesu li pripadnici te skupine sistemski zapostavljeni u političkom procesu ili (2) imaju li pripadnici te skupine pravo na samoupravu" (Kymlicka, 2003:210). Od ta dva kriterija Kymlicka smatra samoupravu lakše primjenjivom iz razloga jer pravo na samoupravu, što je uobičajeno, zahtijevaju nacionalne manjine.

Kriterij sistemske zapostavljenosti je nešto teže ustanoviti. Uzmeo li u obzir da mnoge skupine tvrde da su u nekom pogledu zanemarene, što ne znači da u nekom drugom aspektu nisu privilegirane, doći ćemo do zaključka da bi odluku bilo mnogo lakše donijeti ukoliko bi postojala neka vrsta skale za mjerenje stepena zapostavljenosti. Jedan od pokušaja u tom smjeru je razvrstavanje na pet oblika ugnjetavanja,¹⁸ što je učinila Iris Mar-

18 I. M. Young definira pojam ugnjetavanja kao "provođenje tiranije od strane vladajuće skupine"; Young, I. M. (1990), „Justice and Politics of Difference“, Princeton

ion Young, a koja spominje eksploataciju, marginalizaciju, obezvlaštenost, kulturni imperijalizam i nasilje (Young, 1990:40). Young spominje dugačak popis “ugnjetavanih skupina“ koji u SAD-u obuhvaća čak 80% stanovništva, a čine ga vrlo raznolike skupine: žene, crnci, američki starosjedioci, Portorikanci, homoseksualci, siromašni ljudi, mentalno i fizički invalidni ljudi itd. Svaka od tih skupina ima i podskupine koje bi mogle također zahtijevati vlastita prava, te je teško zamisliti da bi se mogla izbjeći pojava “nekontrolirane proliferacije” (Kymlicka, 2003:211).

Koliko mjesta bi u zakonodavnom tijelu trebalo dati nekoj skupini? To pitanje je za Kymlicku također od izuzetnog značaja za razmatranje zahtjeva za grupno predstavništvo. Jedan od odgovora koje on nudi jeste da bi neka skupina trebala imati razmjernan broj mjesta njihovom udjelu u stanovništvu općenito. Drugi je prijedlog da se odredi granični broj predstavnika koji bi bio dovoljan da se interesi i stavovi skupine izraze na djelotvoran način. Izbor između razmjernog i graničnog predstavništva može biti u direktnoj relaciji s prirodom odlučivanja te zavisi od toga da li je neko zakonodavno tijelo ustrojeno u skladu s konsenzualnim, konsocijacijskim¹⁹, nadvećinskim ili nekim drugim pravilima kompromisnog donošenja odluka. U pravilu je situacija takva da što je taj proces više konsenzualan, utoliko više granična predstavljenaost može imati prednost.

Jedno od pitanja koje je bitno prilikom procjenjivanja mogućnosti koje sa sobom nosi pravo na grupno predstavništvo odnosi se na osiguranje odgovornosti grupnih predstavnika. Koji mehanizmi mogu osigurati odgovornost predstavnika u zakonodavnim tijelima kako bi njihovo djelovanje

University Press, Princeton, New Jersey, str. 40. Međutim, sam pojam je upotrebljavan shodno interesima dominantnog političkog diskursa da bi se ogradio od društava suprotnih političkih vrijednosti, kao što je to bilo u slučaju opisivanja komunističkih društava od zapadnih a posebno američkih kritičara. Tek su novi ljevičarski društveni pokreti 60-ih i 70-ih godina tumačenje ovog termina pomjerali sa tog diskursa. “U njegovoj novoj primjeni, ugnjetavanje opisuje nepovoljan i nepravedan položaj u kojem se neki ljudi nalaze ne zbog tiranijske moći koja ih tlači, već zbog svakodnevnih aktivnosti koje provodi dobronamjerno liberalno društvo“ (ibid, str. 41). Ugnjetavanje je u tom slučaju više proizvod strukturalne prirode nego djelovanja ili politika nekoliko ljudi. Ono je često produkt nesvjesnih pretpostavki ili reakcija nezlonamjernih ljudi u svakodnevnim interakcijama koje se sistemski reproduciraju u medijima, glavnim ekonomskim, političkim i kulturnim institucijama.

19 Specifičnost konsocijacijskog modela se nalazi u činjenici da on osigurava kolektivna prava manjinskim grupama. Međutim, pri tome ne zahtijeva nikakve promjene niti unutar grupa a ni u odnosu prema “drugima”. Krajnji rezultat je da ovaj model više sputava nego što potiče stvarno pregovaranje s obzirom da se uvijek može pribjeći vetu; Mesić, Milan (2013), „Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje: slučaj Hrvatske“, Politička misao, Zagreb, god. 50, br. 4, str. 119.

je zaista bilo usklađeno sa interesima skupine koju predstavljaju? Kymlicka ovdje govori o maorskom modelu na Novom Zelandu kao mogućem odgovoru, koji „uključuje isticanje zasebne izborne liste za Maore, tako da neke članove zakonodavnog tijela biraju isključivo maorski birači” (Kymlicka, 2003:214). U ovom modelu grupnog predstavnštva nisu bitne karakteristike kandidata. Zapravo, u prvi plan je istaknuta činjenica da je kandidat biran od Maora te im je samim tim on odgovoran. To može djelovati slično praksi povlačenja granica izbornih okruga tako da se one u najvećoj mjeri podudaraju sa “zajednicom interesa”. Iako se pretpostavlja da će te zajednice iskoristiti svoju izbornu snagu da bi izabrale nekoga iz svojih redova, to se ne mora nužno desiti. U slučaju kada oni izaberu kandidata van vlastite skupine, to, s druge strane, ni u kojem slučaju ne mora poništiti važnost poštivanja zajednice interesa.

Uzme li se u obzir da svaka skupina u sebi sadrži mnoštvo često vrlo različitih stavova i interesa, Kymlicka dolazi do zaključka da ne mora značiti da će nadomještanje isključenosti preko zajamčenih mjesta osigurati da interesi i gledišta marginaliziranih grupa budu zaista “predstavljani”. Osim toga, pitanja predstavnštva svakako ne mogu biti svedena na sastav zakonodavnog tijela. “Predstavljanje u zakonodavnom tijelu treba smjestiti unutar konteksta drugih mehanizama predstavljanja gledišta ili interesa neke skupine, kao što su pravni prigovori nepovoljnim zakonima na sudovima i zalaganje interesnih grupa” (Kymlicka, 2003:217). Pri tome ne treba zanemariti činjenicu da ipak zakonodavna tijela imaju naročito značajnu simboličku ulogu u predstavljanju građana. Postoji mnogo načina za postizanje političke jednakosti, međutim Kymlicka ističe da su svi ti načini i izborni mehanizmi provedivi samo u određenim ambijentima i kontekstima. Oni zavise od političke kulture zemlje, načina na koji su organizirane stranke, obrazaca glasanja građana itd. (Kymlicka, 2003:218).

Pitanje prava pojedinih društvenih skupina na specijalnu predstavljenost ipak nije tako jednostavno. To je naročito evidentno kada se pravo na specijalnu predstavljenost brani ne samo kao mehanizam koji popravljaju štetu nastalu zbog sistemskog zapostavljanja i marginalizacije nego kao prirodna posljedica samouprave. “Pravo neke manjine na samoupravu ozbiljno bi oslabilo kad bi neko izvanjsko tijelo moglo jednostrano revidirati ili opozvati njene ovlasti, bez savjetovanja s tom manjinom ili osiguranja njenog pristanka” (Kymlicka, 2003:50). Kako do toga ne bi došlo, pravo na samoupravu je dodatno osigurano putem zagarantirane predstavljenosti u bilo kojem tijelu (npr. vrhovnom sudu) koje bi moglo utjecati na

samoupravne ovlasti njihovim tumačenjem ili modificiranjem. Međutim, Kymlicka zaključuje da se, s obzirom da se prava na samoupravu posmatraju kao trajna i inherentna, zagarantirana predstavljenost, kao mehanizam proistekao iz tih prava, posmatra kao trajna kategorija.

Kada se pravo na specijalno predstavljanje posmatra kao oblik re-fundiranja za prethodno sistemsko zapostavljanje i marginaliziranje, onda se to pravo obično poima kao privremena mjera na putu ka društvu u kojem više neće postojati potreba za specijalnim predstavništvom. Iskorjenjivanje ugnjetavanja i zapostavljanja pojedinih grupa unutar šireg društva automatski ukida i potrebu da im se osiguraju posebna prava.

Literatura

1. Filipović, Vladimir (1989), *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
2. Grifit, A. Filips (2010), *Kako jedna osoba može da predstavlja neku drugu?*, u: Milenković, Ivan, P. Bojanić (ur.), *Političko predstavljanje*, JP Službeni glasnik, Beograd, str. 225–241.
3. Gutmann, Amy (2003), *Identity in Democracy*, Princeton University Press, Princeton – Oxford.
4. Horowitz, Donald (1997), *Self-Determination: Politics, Philosophy, and Law*, u: Kymlicka, Will, I. Shapiro (ur.), *Ethnicity and Group Rights*, New York University Press, N. York – London, 421–463.
5. Janković, Ivana (2012), *Deliberativna demokratija – istorija jedne ideje*, Theoria 2, BIBLID 0351–2274, 55, str. 21–52.
6. Kymlicka, Will, ur. (1995), *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press.
7. Kymlicka, Will (2000), *Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts*, u: Kymlicka, W., W. Norman (ur.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford University Press.
8. Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
9. Kymlicka, Will (2005), *National Minorities in Post-Communist Europe: The Role of International Norms and European Integration*, u: Barany,

- Zoltan, Robert Moser (ur.) *Ethnic Politics After Communism*, Cornell University Press, 191–217.
10. Mansbridge, Jane (2000), *What does Representative do? Descriptive Representation in Communicative Settings of Distrust, Uncrystallized Interests, and Historically Denigrated Status*, u: Kymlicka, W., W. Norman (ur.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford University Press, Oxford, 99–123.
 11. Mesić, Milan (2013), *Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje: slučaj Hrvatske*, Politička misao, Zagreb, god.50, br.4, str. 107–131.
 12. Mill, John Stuart (1989), *Izabrani politički spisi*, drugi svezak, Informator, Zagreb.
 13. Mladenović, Ivan (2008), *Savremene teorije demokratije*, Filozofija i društvo, Beograd, 1/2008, 217–247.
 14. Parekh, Bhikhu (2008), *Nova politika identiteta: Politička načela za međuvosni svijet*, Politička kultura, Zagreb.
 15. Phillips, Anne (2000), *Democracy and the Representation of Difference and The Politics of Presence*, GEP-Research Programme on Gender, Empowerment and Politics, text. no. 4-2000.
 16. Ravlić, Slaven (208), *Dileme političkog predstavljanja*, Politička kultura, Zagreb.
 17. Young, Iris Marion (1997), *Deferring Group Representation*, u: Kymlicka, Will, I Shapiro (ur.), *Ethnicity and Group Rights*, New York University Press, New York – London, 349–376.
 18. Young, Iris Marion (1990), *Justice and Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.